

2. Гончарові Н. П. „Концептуальные подходы к инновационному развитию промышленности». Стратегія економічного розвитку України. – 2001 - № 7 – с 113 – 121.
3. Портер М. „Конкуренція”. – П.: Вільямс, 2000.
4. Хаустов В. К. „Регулювання відносин власності на об’єкти інноваційної діяльності”. Економіка і прогнозування. Науково-аналітичний журнал, № 4, 2003 – с. 102.

УДК 330.341.1

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

І. П. КУРІТНИК д.т.н., **О. Ю. БОЧКО**

Мукачівський технологічний інститут

Стаття призначена проблемам розвитку інноваційного менеджменту в Україні. Вирішення питання про самофінансування та залучення зовнішніх джерел фінансування. Визначення напрямків підтримки інвестиційних проектів в Україні.

Відсталість технологічної структури, низький технічний рівень виробничої бази промисловості, слабе фінансування державою науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, брак фінансових результатів не дають можливості економіці країни розвиватися в напрямку досягнення більш високих технологічних укладів на власній науково-технічній основі.

У країні відсутня довгострокова стратегія економічного розвитку та система конкретних механізмів її здійснення. Короткострокова економічна зацікавленість витісняє актуальні завдання науково-технічного розвитку промислової сфери, незважаючи на те, що в сучасних умовах економічне зростання перебуває в тісній залежності від спроможності економічної системи створювати і використовувати інновації, основою яких є науково-дослідні та дослідницько-конструкторські роботи.

За відсутності інноваційної стратегії, яка є основною силою, що створює вирішальні фактори підвищення конкурентноздатності виробництва, неможливо зупинити регрес економіки України.

Перехід на інноваційний тип розвитку є однією з основних передумов виходу країни з глибокої кризи.

Об’єкти та методи досліджень

Багато вчених порушують дану проблему (Є.С. Галушко, А.М.Власова, А.І.Ніколаєв, В.Б.Яковенко, О.А.Виноградов, А.В.Шарапова, Ю.О.Щирін, М.І.Андрушко, В.Я.Кардаш, І.А.Павленко, О.К.Шафалюк, В.Г.Герасимчук,

В.Д.Кучеренко, Н.Б.Ткаченко, П.Г.Перерва, Н.В.Гончарова та інші) протягом декількох років.

Постановка задачі

Метою нашого дослідження є оцінка проблем розвитку інноваційного менеджменту в Україні. Визначення пріоритетних напрямків інноваційної діяльності як на загальнодержавному, так і міждержавному рівнях.

Результати та їх обговорення

У Посланні Президента України до Верховної Ради «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки» інноваційний спосіб розвитку проголошено серед стратегічних пріоритетів держави. «...Основою стратегічного курсу, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави» [1, ст. 15]. Найважливішим напрямом державної науково-технічної та інноваційної політики є поліпшення фінансування цієї сфери. Адже в умовах ринкової економіки однією з основних складових економічного забезпечення інноваційної діяльності є достатність фінансових ресурсів.

Метою фінансування інноваційної діяльності є необхідність збереження наукової бази, кадрового потенціалу, відповідного рівня проведення наукових досліджень, розроблення й освоєння наукомісткої конкурентоспроможної продукції, випуск якої може забезпечити збільшення експорту або зменшення імпорту аналогічної продукції.

В умовах зниження обсягів бюджетних надходжень перед науковими і науково-технічними організаціями постає завдання самофінансування та залучення різних зовнішніх джерел фінансування. Коло фінансових джерел, що залучаються, залежить від організаційних рівнів і варіантів реалізації державної науково-технічної політики. Управління інноваційною діяльністю здійснюється на таких рівнях: загальнодержавному, міжгалузевому і регіональному, галузевому та на рівнях підприємств і організацій.

Темпи скорочення витрат на науку за останні роки були в 1,5— 2,8 рази більші за темпи скорочення ВВП та фактичні обсяги державного бюджету. Частка валового внутрішнього продукту, спрямованого на розвиток науки, постійно зменшувалася з 3,07% від ВВП у 1994 р. до 0,37% у 2004 р. За таких умов наука й освіта не стануть стратегічним чинником інноваційного зростання економіки. Масштаби і структура

фінансових ресурсів, що вкладаються в розвиток національної науки, мають поступово наблизити рівень оплати праці науковців до норм розвинених країн, підтримати високий рівень забезпеченості науки матеріально-технічними ресурсами, допоміжним і обслуговуючим персоналом [2].

У 2004р. загальні витрати на НДДКР у США становили 250 млрд. доларів, - це більше, ніж разом у таких країнах, як Японія, Корея, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія і Канада. У провідних західних країнах частка інвестицій в освіту становить від 12 до 21% національного доходу [3, с. 119], в Україні — лише 0,2% від американських.

Частка бюджетних асигнувань у загальному обсязі фінансування наукових досліджень і розробок збільшилась проти 2004р. на 1,6 відсоткового пункту, але зменшилася відповідно на 60% у 1998р. і становить 31,6%. Як і в минулі роки, фінансування наукової діяльності за рахунок замовників залишається пріоритетним. У 2004р. питома вага коштів замовників перевищила 60% загального обсягу фінансування науково-технічних робіт, у тому числі зарубіжних замовників — 22,8% .

Міносвіти і науки України здійснює організаційно-методичне керівництво розробками і проектами за державними науково-технічними програмами (ДНТП), які є інструментом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Верховною Радою України було затверджено (відповідно розподіл фінансування у 2001 р. до обсягу за пріоритетними напрямками):

- охорона довкілля — 27,7%;
- охорона здоров'я людини — 9,8%;
- виробництво, переробка та збереження сільськогосподарської продукції - 13,1%;
- екологічно чиста енергетика та ресурсозберігаючі технології — 10,2%;
- нові речовини та матеріали — 9,8%;
- перспективні інформаційні технології, прилади комплексної автоматизації та систем зв'язку — 22,7%;
- наукові проблеми розбудови державності — 11,7%.

У 2004 р. витрати на наукові дослідження і розробки за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки становили 304,3 млн. грн., або 11,4% загального обсягу асигнувань науково-технічних робіт. Для реалізації цих пріоритетів використовують: державні замовлення на створення науково-технічної продукції; галузеві науково-технічні програми, яким надано статус національних; галузеві науково-технічні програми.

Міністерство виступає державним замовником науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт за Національною програмою України «Критичні технології». Метою програми є створення базових технологій міжгалузевого значення, що дасть можливість здійснити розроблення та виготовлення конкурентоспроможної продукції.

Академія наук України постійно проводить роботу зі створення найбільш значущих критичних технологій, які в стислий термін можуть бути впроваджені вітчизняними підприємствами. Серед них можна назвати нові лазерні технології, технології інтенсифікації видобутку вугілля, нафти, газу, виробництва нових матеріалів тощо.

Сьогодні можна констатувати, що, незважаючи на всі перешкоди, державні науково-технічні програми довели свою ефективність. Проте через невчасне і не в повному обсязі фінансування виконання ДНТП досі остаточно не завершено. Варто зауважити, що кількість замовлених до впровадження та виконаних науково-технологічних проектів не перевищує 16% від їхньої загальної кількості, але це характеризує низьку ефективність комерціалізації інновацій [4, ст. 16].

Розпорощення державних замовників, відсутність єдиного координуючого центру призводить до систематичного недофінансування програм; виконання програм не в повному обсязі; низьких темпів упровадження пріоритетних розробок у виробництво.

У Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» на строк до 2007 р. визначено такі пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня:

- модернізація електростанцій; нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології;
- машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії;
- нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації;
- удосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій;
- високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості;
- транспортні системи: будівництво і реконструкція;
- охорона й оздоровлення людини та навколишнього середовища;
- розвиток інноваційної культури суспільства: підтримка національної книговидавничої справи, освітніх та науково-популярних видань.

Окремі банки України до своїх статутів включили пункт про участь у фінансуванні інноваційної діяльності. Зокрема, це такі акціонерні інноваційні банки, як «Укрінбанк», «Інтелект», «Інком-банк» і под. За їх участю передбачалось надання інноваційних кредитів після відповідної експертизи інноваційних проектів. Серед форм участі банків в інноваційних проектах — пайове фінансування, надання фінансово-посередницьких послуг, організація спільних виробництв, цільове фінансування досліджень і розробок, лізингові операції тощо. Але нестабільність економіки і брак достатніх гарантій повернення інноваційних кредитів зумовлюють їх високий фінансовий ризик, а звідси і невивідність для банків цих операцій. Звичайно, таке становище може змінитися після подолання кризових явищ в економіці.

Основою для розгортання інноваційних процесів має стати значний науково-технологічний потенціал колишнього військово-промислового комплексу. Функціонує Державна комісія з питань оборонно-промислового комплексу. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України в Україні створено Державний фонд сприяння конверсії. Він формувався за рахунок відрахувань у розмірі 3% від собівартості товарної продукції підприємств оборонного комплексу. Кошти фонду спрямовувались на реконструкцію і технічне переозброєння військового виробництва з метою випуску цивільної продукції, проведення НДДКР, пов'язаних з розробленням нових наукомістких зразків товарів народного споживання.

Науково-технічне співробітництво України з Європейським Союзом здійснювалось у рамках Третьої програми Європейського Союзу у сфері науково-технічного розвитку. Було реалізовано ініціативу INTAS (Асоціації сприяння науці нових незалежних держав), завдяки якій здійснюється фінансова підтримка науково-дослідних проектів, що виконуються спільно вченими постсоціалістичних країн та країн ЄС. Здійснюється таке співробітництво і в рамках Шостої програми ЄС, де, крім України, бере участь 60 країн світу.

Значні обсяги робіт здійснюються в рамках міжнародної співпраці з Українським науково-технологічним центром, який заснований США та іншими провідними державами світу. Тільки за два останні роки виконано близько 180 контрактів загальним обсягом понад 40 млн. дол. [5, ст. 49].

До особливої групи закордонних джерел фінансування належать іноземні інвестиції, міжнародна науково-технічна допомога і міжнародний лізинг, франшиза, міжнародні й національні венчурні фонди. В Україні діють також представництва іноземних юридичних осіб (бюро, контори, агентства тощо), які виконують роботи і

надають послуги, обумовлені відповідними контрактами. Частиною комплексної угоди є передання нововведень, що здійснюється способом прямого інвестування. Угодою може передбачатись передання прав власності на патенти, торгові знаки і найменування, незапатентовані процеси, досвід і вміння в галузі організації, управління, маркетингу. Платежі за технологію, що здійснюються у вигляді прямих інвестицій, можуть мати явний і прихований характер. Явні платежі проводяться у вигляді роялті за право користування майном і надання технічних послуг. З цією метою необхідне укладення формальних угод між інвесторами і дочірньою фірмою. Обладнання може оплачуватись способом передавання акцій від дочірньої компанії інвестору. Приховані платежі за технологію мають форму виплати прибутку на інвестований капітал, передання якого не зафіксоване формальними угодами.

Україна отримує міжнародну науково-технічну допомогу від комісій Європейського Союзу і міжнародних фінансових організацій.

В Україні діють представництва міжнародних фондів, що сприяють науковій та інноваційній діяльності, розвитку підприємництва. Це Міжнародний науковий фонд Сороса, Британський фонд ноу-хау, Женевський міжнародний фонд підтримки підприємництва, програма «TACIS», американські наукові фонди і под. Вони надають можливість отримати фінансування під наукові або інноваційні проекти на конкурсній основі, пройти короткотермінове навчання або стажування за кордоном, отримати консультації та інші послуги. Проте закордонних підприємців лякає політична і законодавча непередбачуваність в Україні.

Однак наша країна, маючи великі поклади корисних копалин, потужний науковий потенціал, залишається досить привабливим плацдармом для розміщення іноземного капіталу. Саме тому інтерес закордонних підприємців до України не знижується.

Згідно з Указом Президента «Про інвестиційні фонди й інвестиційні компанії» від в Україні діють інвестиційні фонди «Україна» та «Фонд підтримки підприємств у нових західних незалежних країнах». Останній учені називають першим українським венчурним фондом, який здійснив інвестиції в більш як 30 вітчизняних компаній на загальну суму близько 10 млн. дол. США.

Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди), ухвалений 15 березня 2001 р., визначає правові та організаційні основи створення, діяльності та відповідальності суб'єктів спільного інвестування, особливості управління їхніми активами, порядок та обсяг розкриття інформації

інститутами спільного інвестування з метою залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів. Завданням цього закону є регулювання відносин у сфері спільного інвестування, забезпечення гарантій прав власності на цінні папери фондового ринку.

Ще в середині 90-х років. Харківське державне авіаційне виробниче об'єднання стало одним з ініціаторів створення першої в Україні Асоціації венчурного капіталу (Східноукраїнського венчурного фонду), її метою є впровадження перспективних науково-технічних розробок, залучення й акумулювання капіталу, фінансування пріоритетних регіональних та міжгалузевих програм і високоефективних проектів.

В Україні функціонує венчурний фонд «Western NTS Enterprise Fund». Цей фонд, із початковим капіталом 150 млн. дол., який наданий урядом США, створений для підтримки розвитку малих та середніх приватних підприємств в Україні, Молдові та Білорусі. За три роки в Україну здійснено 16 інвестицій на загальну суму близько 56 млн. дол. (у Молдову— 3 млн.) [2].

Фонд фінансує малі та середні підприємства у формі внесків до статутного фонду. Сума внеску становить від 1 до 7,5 млн. дол. Перевага надається агро бізнесу, харчовій та переробній галузям, виробництву меблів та будівельних матеріалів.

Партнер фонду має бути повністю приватизованим або приватним підприємством з кількістю працівників до 2 тис. осіб і обов'язково мати хороший менеджмент. Якщо цей фонд зацікавиться проектом і вкладатиме свій капітал, то, на відміну від інших, він не претендуватиме на місце в керівництві компанії.

Фонд надає позичальникам кредити в безготівковій формі способом банківського переказу коштів з рахунків фонду через систему кореспондентських рахунків уповноважених комерційних банків України в іноземних банках на відповідний рахунок позичальника в одному з уповноважених комерційних банків України. Розміри процентних ставок за кредитними операціями та порядок їх сплати встановлюються в кредитній угоді залежно від кредитних ризиків, терміну використання кредиту тощо. Тобто венчурні фонди в умовах українського ринку функціонують дещо на інших засадах, ніж це прийнято в усьому цивілізованому світі.

В Україні також функціонує «Black Sea Fund», загальний капітал якого становить близько 60 млн. дол. США та «Evroventures Ukraine» з капіталом 30 млн. дол. США. Значна частина фінансування цих фондів здійснюється за рахунок Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Експерти оцінюють загальну суму залученого цими фондами капіталу в межах 200—300 млн. дол., але фактично

інвестовано не більше 2 дол. на особу. Для порівняння: щорічні надходження до венчурних фондів Західної Європи в останні роки сягали 50—60 дол. на людину. Розмір вкладених венчурними фондами коштів в Україні становить не більше відсотка щорічних надходжень до європейських венчурних фондів, венчурне фінансування отримують лише 1—2 % приватних підприємств [2, ст. 78].

Українська асоціація інвестиційного бізнесу, компанія «Альфа-Капітал» та Український фонд підтримки підприємництва планують у майбутньому об'єднати зусилля у створенні венчурних фондів для інвестування в малий та середній бізнес. Підписано угоду про співробітництво з метою створення венчурного фонду, досвід функціонування якого передбачається використати для створення нормативної бази венчурних фондів, фондів прямого інвестування, а також основ діяльності управління активами. Організатори проекту мають намір залучити до співробітництва Європейський банк реконструкції та розвитку, а також іноземні фонди прямого інвестування [3, ст. 40].

Віддаючи належне бюджетним джерелам фінансування, залученню зарубіжних коштів для підтримки розвитку науки, слід відзначити, що головним джерелом, звідки вітчизняна наука (малі наукомісткі підприємства) повинні фінансуватися, має стати виробництво і залучення коштів приватних осіб. Тому за сприятливих умов (із зростанням у 2,5—3 рази обсягів замовлень з боку виробництва і створенням фондів венчурного капіталу) вирішиться не тільки проблема оптимізації структури джерел фінансування науки, а й водночас проблема підвищення рівня наукомісткості та конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Основним джерелом інновацій у промисловості залишаються власні кошти підприємств, їхня питома вага у 2004 р. становила майже 84 % в загальному обсязі фінансування. У 2002 р. іншим важливим джерелом були іноземні кошти, проте у 2001 р. вони зменшилися більш як удвічі. Переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій зумовлене не тим, що їх достатньо, а тим, що інших джерел недостатньо і їх важко залучити з різних причин (наприклад несприятливий інвестиційний клімат, брак венчурного капіталу тощо).

Кредитна система недостатньо використовується для фінансування інновацій. Кредити здебільшого надаються під високі відсотки та на короткий термін, тоді як інноваційні проекти є довгостроковими і потребують значних коштів. Частка кредитів у загальному обсязі фінансування становить близько 6%.

Слід зазначити, що продовжується тенденція відпливу спеціалістів з науково-технічної сфери. Так, у 2004 р. кількість фахівців, які виконували НДДКР, порівняно з 1991 р. скоротилася майже на 62%, у тому числі спеціалістів вищої кваліфікації — на 32%, особливо це стосується кандидатів наук.

Крім того, спостерігається зниження творчої активності науковців. За кількістю патентів Україна значно відстає від розвинутих країн світу. Якщо в розрахунку на 100 виконавців НДДКР у 1991 р. припадало 4 патенти, то у 2004 р. — 2.

Науково-технічні ресурси будь-якої держави оцінюються за кількістю національних заявок на винаходи. Так, у Японії в розрахунку на 100 тис. населення подається 285 заявок, а в Україні — менше 10 заявок на рік.

Висновки

Основними стратегічними заходами для залучення інвестицій в реальний сектор визначено: зближення рівнів прибутковості виробничого, торговельного та фінансового капіталів, зниження податкового навантаження, вдосконалення процесі ціноутворення та митно-тарифних важелів регулювання.

Пріоритетними у визначенні напрямків державного інвестування вважаються галузі, які мають важливе значення для забезпечення життєдіяльності економіки і є мало привабливими для приватних інвесторів, та галузі, що забезпечують створення належної інфраструктури.

Державні інвестиції планується використовувати також як засіб створення первинних умов для залучення приватних та іноземних інвестицій у розвиток пріоритетних галузей. Перевага віддаватиметься інвестиційним проектам із змішаним фінансуванням з використанням державної частки інвестицій як гарантії цільового спрямування інвестиційних ресурсів та можливістю її подальшої приватизації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажал Ю. М. Економічна теорія економічних змін: Навч. посібн. -К: Заповіт, 1996.
2. Ковалев Г. Д. Основы инновационного менеджмента / Под. ред. проф. В.А. Швандера— М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999.
3. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов / С. Д. Ильенко, Л. М. Гохберг, С. Ю. Ягудин и др.; Под. ред. С. Д. Ильенкова. -М.: ЮНИТИ, 2000. — С. 8-9.
4. Мороз О. Вища освіта у США в перспективі // Економіст. — 2003, № 9.
5. ОліхГ.І. Проблеми розробки стратегії міжнародного бізнесу українських компаній. Міжнарод. наук- практ. конф.: стратегія інноваційного розвитку підприємств України. Київський національний університет технологій та дизайну. — 2003. — С. 28.
6. Индекс развития людства // Урядов, кур'єр.- - 2 серія. - - 2003.